

Av gust

Foto Vl. Leitgeb

Ado Makarovič

Zakaj je trentarski lovec padel v prepad?

Ko sem pred dvema leti pisal za »Lovca« o bajki o Zlatorogu, nisem mogel nikakor razumeti, zakaj je prav za prav padel trentarski lovec v prepad, še preden ga je Zlatorog »napadel«. Kogar sem vprašal — tudi lovci so bili vmes — nihče tega ni vedel. Uvidel sem, da tega ne morem rešiti, in sem pustil vprašanje na miru, čeprav prepričan, da si lovec ni mogel misliti, ne povedati kaj takega, da je nesrečni lovec padel, ker se je kozlovo rogovje — zasvetilo v soncu — —

Bajko o Zlatorogu je prvi zapisal K. Deschmann (»Lai-bacher Zeitung«, 1868). Za njim so jo ponavljali drugi, a kaj novega ni dodal nihče. Zato je Deschmannov tekst še najbolj pristen. J. A. Glonar (»Monoceros in Diptamus«, ponatis iz ČZN, l. 1910, štev. 1-2) je podčrtal važnost tega mesta s tem, da je dal tekst v originalu, ki se v prevedbi glasi: »Na novo poživljen je planil (Zlatorog) proti svojim zasledovalcem na ozki stezi, njegovi roglji so se zableščali v soncu divnejše kot kdaj, oslepljen se je zazrl trentarski lovec v brezdanjo globino, že se je majal, še en skok Zlatoroga, ko je zgubil lovec tla pod nogami in je omahnil v prepad.«

Tako »mistično«, kot pravi Glonar, piše tudi Urbas (navedeno v prevodu): »...oslepljen po rogljih, ki so se zasvetili v jutranji luči, je omahnil predrzni lovec v prepad.«

Malo obširneje, pa nič novega, pove Kelemina: »...Skokoma se približa po ozki stezi (Zlatorog) trentarskemu lovcu; krasno zažari njegovo rogovje v sončni luči. Lovca zapusti ob tem pogledu mirna zavest: pred njim ponosni Zlatorog, ki se približuje v grozečem naskoku, pod njim brezdanja globina, zadaj nebotična stena: zavrti se mu v glavi in telebne v globino.«

To mesto je na vsak način pokvarjeno. Bajka je izrazito lovska, prastara, ostalina samolovske prakulture in nam govori o lovski veri, da se napadena žival čuvane, redke, izumirajoče vrste maščuje svojemu ubijalcu. Da Zlatorog, ko je použil čudodelno zelišče, zrastle iz krvi (divji polaj, diktam) ne umre, to je vera v neumrljivost in božanskost vrste. S tem je lovskim modernim krogom povedano nekaj čudnega sicer, kar pa ne dirne čuta za resničnost, ker se še vedno katera žival tu pa tam, čeprav zadeta, reši z begom in se — izliže.

Kar pa ta Zlatorog tu počenja, tega tudi lovska latinščina ne prenese. Diktam je sicer čudežno zelišče, pa tako bliskovito kot pri Deschmannu nikjer ne učinkuje, in to novo moč ima ta rastlina od Deschmanna zato, da se Zlatorog lahko takoj vrne lovcu nasproti. Če se vprašamo, kaj je hotel Zlatorog prav za prav, da se je vrnil, nimamo odgovora, ker če je hotel strmoglaviti lovca v prepad, zakaj ga ni strmoglavil? Zakaj išče pripovedovalec druge vzroke za lovčev padec? In tako neverjetne. Če ga ni hotel napasti (in gotovo ga ni hotel, kar bo vsak lovec pritrdil), ga je hotel ustrašiti z bleščecimi se roglji? Naivnost take misli kaže že samo besedilo Deschmannovo: »— njegovi roglji so se zableščali divnejše kot kdaj«, kar se pravi, da so se roglji samo malo krasnejše zableščali, kot so se po navadi bleščali. Zakaj niso torej vsi lovci, ki so kdaj videli te roglje, popadali v prepade? Tudi vračanje in »grozeči naskok« sta sumljiva.

To mesto bi lovski pripovedovalec drugače podal, n. pr. tako, kakor je podano maščevanje jelena v legendi o svetem Hubertu. Svetega Huberta sreča jelen s križem med rogovjem, kar pomeni, da je sveta, od Boga zaznamovana in čuvana žival. Ta jelen s križem je samo zadnji ostanek zaznamovanih živali, ki so v stari lovski kulturi sredozemlja zaznamovani med rogovji z znamenjem božanstva: sonca ali lune. Take spomenike poznamo iz Egipta, Mezopotamije, Fenicije, Grške; često je sveti simbol na čelu živali in nastopa razen v

navedenih zemljah, tudi v Afriki (Kamerunu in Sev. Gvineji) in Indiji. Tako so tudi zlati roglji našega Zlatoroga samo znamenje, da je ta žival posvečena božanstvu svetlobe in pomenijo svetlo nebesno telo (luno!). Prvotno pa sam pojav živali ne more škoditi lovcu, ampak prav nasprotno!

Dočim pa pri legendi o jelenu s križem med rogovjem žival ne napada, naš kozel hoče »napasti« lovcu. Ta »grozeči naskok« torej lahko mirno črtamo, ker je p o t v o r j e n.

Strah in spoštovanje pred živaljo je pa v absolutno lovski kulturi nerazdružljivo zvezan z vero v — zli pogled. In ta manjka tudi v bajki o Zlatorogu. Ne »razodetje« Zlatoroga kot božanske živali z bliskanjem zlatih rogljev, ampak zli pogled Zlatorogov je zmedel predrznega lovca in ga vrgel v prepad. Žival se je obrnila k lovcu z glavo ali z vsem telesom, kakor da bi se srečala, n. pr. v Hubertusovi legendi ali v slovenski narodni pesmi (Štrekelj, št. 239):

»Ga jelen srečal je strašan:
Na hrbtu imel je mašni plašč,
Na čelu je imel kelih zlat.«

Nikjer, žal, ni več omenjeno, da ga je žival pogledala, čeprav bo marsikateri lovec dobro poznal »zli pogled« zadete živali. Kaj je v tem pogledu, nihče ne ve, ve pa vsakdo, da je v njem sovraštvo in očitane in žalost in bolečina in da tega pogleda marsikateri lovec ne pozabi več, kakor ne pozabi grenkega in zlega čustva, ki ga je doživel v tistem hipu. Tak pogled ranjene, upehane, premagane živali poznajo lovci vseh časov in vseh krajev. Vera v zli pogled je izrazito lovska in priča o plemenitih čustvih do živali iz dobe, ki pozna skoraj samo ali samo lovca. Vera v zli pogled preganjane — prepovedane živali se nam je pa ohranila v bajki o »beli divji kozi«, ki jo je priobčil France Kotnik v »Storijah« I. pod št. 18, kjer piše (str. 102): »Prim.(erjaj) pravljico o Zlatorogu. Trentarski lovec tudi telebne v prepad.« Čeprav Kotnik ne pove ničesar več kot to, je tudi ta mig dobrodošel, tembolj, ker ga Kelemina (št. 70) nima več. Pripovedka je z Brške planine v Ziljski dolini in jo ima tudi Graber (»Die weiße Gemse«). Tu nastopa prepovedana žival kot »ukleta deklica«, torej boginja lovka. Ker je žival=božanstvo in dobi bog v neki dobi človeško lice, je pojmovana čuvana žival kot bog (= človek), ki je bil za kazen izpremenjen v žival. Poljedelec pač ne more razumeti stališča samolovca, kateremu žival ni nič manj vredna od človeka, ampak

prav nasprotno (Vater). Prevzetna in bogata deklica zasmehuje mladeniča, ki ji razodeva svojo ljubezen, in mu reče: »Kdor hoče imeti mene za ženo, mora imeti zlate zobe in zlate lase.« (=mora biti božanskega porekla! Prim. Zlatorog, Kresnik!). Mladenič je preklel ošabno dekle, ki se je takoj sprevrgla (spremenila) v belo divjo kozo, ki je zdirjala na planino. »Marsikak lovec se je predrznil in se ji je približal, a vsakega je zadela nesreča.« Tudi tri brate lovce je premagala lovska strast. Čeprav jih »stari lovec« svari, gredo vendar na lov, da bi uplenili čudnolepo belo divjo kozo.

»Prvi se takoj napravi na pot. Kmalu je na gori in od daleč že vidi belo kozo. Da je ne bi prestrašil, sname čisto tiho puško in hoče nameriti. Toda v tem trenutku ga tako splaši grozni pogled divje koze, da začne bežati. Na begu pa se (mu) sproži puška in ga zadene naravnost v srce.« Tudi drugega brata »je splašil kozin pogled, da je zbežal«. Za kazen je padel kmalu nato v vojni. Tretjemu bratu pa se je zgodilo takole: »Ni še utegnil zagrabit za puško, kar se mu začne motiti in telebnil je v zevajoči prepad. Od tega časa pa bele koze niso več videli. Brez sledu je izginila.« (Kotnik.)

Tudi tretjega brata je torej zmotil in splašil »grozni pogled« divje koze. Tudi »bela koza« je izginila brez sledu, kakor »bele koze« na Triglavu s svojim Zlatorogom. Zveza obeh pripovedk je očitvidna in opravičuje rekonstruirati v bajki o Zlatorogu prvotno: Trentarskega lovca je splašil »grozni pogled« Zlatoroga, »da se mu je začelo motiti in je telebnil v zevajoči prepad«. To je pristno in lovsko, ne pa svetlikajoči se roglji.

Za boljšo podkrepitev te teze bi bilo treba poizvedovati med lovci po ostankih vere v zli pogled zasledovane in ranjene živali, ker je o tem predmetu premalo znanega. Našel sem samo en primer take vere na Pohorju: »Lovec ustreli. Zajec se ustavi in ga debelo pogleda. Kar priteče še eden, tretji, četrti zajček... Vsakikrat lovec ustreli, vsakikrat se zajec ustavi in ga debelo gleda... Tesno postaja lovcu« itd. (Schlosser, Der Sagenkreis der Poštela, št. 32). Tudi zajec je ponekod sveta žival, tako pri sibirskih lovcih, kjer pomeni celo praočeta = lovca v luni.

Iz oči gleda duša. Tudi za našo deklico-kozo so značilne »krasne oči«. Nekateri živali imajo res krasne oči in lovec dobro loči »dober« pogled od »hudobnega« (zlega) pogleda iz takih oči. Kdor dobro opazuje, in to je znal posebno lovec, opazi, da se v očeh živali nekaj izpremeni, da postanejo »hudobne«, kadar je žival mučena, zabodena ali zadeta. Na tej podlagi sloni poseben

način ugotavljanja bolezni iz oči. Začetnik te metode je opazil izpremembo v očeh sove, ki si je zlomila nogo.

Dr. Zell (»Ist das Tier unvernünftig?«, Kosmos) deli živali v take, ki imajo boljše razvit voh na škodo vida in obratno v živali, ki bolje vidijo kakor vohajo. Tudi vera v zli pogled je s tem v zvezi in loči pogled mačje živali kot vedno hudoben, izrazito zli pogled, dočim je pogled vohajoče, pasočje se živali hudoben in prinaša nesrečo samo, kadar je žival zasledovana ali ranjena. Divja zver, roparica, ki je izrazito očesna žival, je nasproti človeku-lovcu sovražna, ker se vtika v njeno pravo: lov na pasočje se žival. »Pravico« loviti pa je dala človeku pasočja se žival sama, odnosno bog v tej živali. Pri tem lovu pa mora lovec paziti, da hrani kri ubitih živali, ker je v krvi življenje. Če to dela, mu tudi žival-lovec (lev, tiger, leopard i. dr.) ne more škoditi, ampak zahteva samo davek v krvi, to je: človek ji daruje nekaj svoje krvi (in se obreže) v znamenje, da je nasproti levu enakovreden z živaljo, ki jo lev lovi.

Človek mora izpolnjevati torej na dve strani lovsko-verski zakon. Bolj kot same živali (leva) se boji človek pogleda te živali in da se ne boji smrti, ki mu preti od leva, je razvidno iz strahu pred antilopo, to je njenim pogledom, ker mu ta ne more škoditi kakor lev. Česar se lovec boji, to je kazen božja za neupoštevanje lovskega, od obeh bogov danega zakona. Oba boga kaznujeta z zlim pogledom.

Dualizem lovske prakulture je ostal v kulturi mahalbi (mahalbi = »lovec«) v Afriki, ki jo je zasledil Frobenius (Kulturgeschichte Afrikas). Ena najznačilnejših bajk iz religije te kulture pripoveduje, kako je postal človek »roparski« — lovski živali enakovreden in samozavesten tekmeč. Bajko pa poroča tole:

Lovci Kulluballi imajo svojo moč od »neke« antilope (= dobri bog lovec). »Prvi« Kulluballi in »neki« lev (= divji lovec) sta istočasno lovila »neko« antilopo. Kulluballi je bil hitrejši od leva in mala antilopa mu je rekla: »Ustrelj me, odlomi mi en rog in napolni ga z mojo krvjo. Če te bo potem lev napadel, te bo le opraskal (okrempljal), ubiti pa te ne bo mogel.« Kulluballi je naredil, kakor mu je velela antilopa: ustrelil jo je, odlomil ji rog in ga napolnil z njeno krvjo. Nato ga je napadel lev. Ranil je Kulluballija spolovilo, da je odletel košček mesa; drugega mu ni nič naredil. Kulluballi si je postavil na tistem mestu prvo kočjo in se je tam naselil.

Važen pa je konec:

»To je pri (plemenu) Bafulabe baje še danes v navadi.« Ta čudni konec pomeni, da je ta bajka še danes živa iz običajev pri

inicijaciji fantov. Pri teh zrelostnih ceremonijah najprej mnogo plešejo in ropotajo, da pridejo mladeniči v ekstazo, nakar se nenadoma prikaže — leopard (ali kaka leopardu sorodna zver). Njegova pojava vzbuja grozo in prestraši lovske kandidate do smrti. To bitje se vrže nanje in jih ranja, posebno na spolovilih, da nosijo od tega vse življenje sledove.

Ta »leopard« je seveda tako maskiran mož, ki s svojo krinko pomeni lovsko, leopardsko ali levje božanstvo. Frobenius je mnenja, da predstavlja znana risba, imenovana »sorcier« v jami »Trois frères« pri Ariège-u v južni Franciji prav tega maga ali duhovna. Tega čarovnika, ki je risan v profilu kakor vse živali, ima pa obraz podan naravnost (en face), primerja Frobenius risbam levov iz saharskega Atlasa, ki so tudi risani v profilu z glavo naravnost, dočim so vse druge živali risane samo v profilu. Frobeniusu pomeni žival z »obrazom« naravnost bitje z zlim pogledom, in upravičeno, ker »zlega pogleda« se bojijo vsi lovci Mahalbi in ostali, ki niso več samo lovci.

O nekem lovskem plemenu so pripovedovali Frobeniusu Tuaregi v Haussa, da se spolno dozoreli fantje takole pripravljajo na lovski poklic: Najprej morajo vloviti eno ali več antilop. Potem pridejo v neko jamo, kjer so tepeni in okrempljani. Končno se morajo boriti z leopardi ali levi (maske!). »Ko jih zver naskoči in jih hoče fascinirati s svojim pogledom, ji pomolijo nasproti poln rog antilopje krvi in zver jih pusti na miru. Mladeniči so tako postali lovci-možje in imajo na lovu mnogo več uspehov kot Tuaregi, ker so dobili vsa bajila (Zauber mittel) od — male antilope!«

Dualizem lovske dobe imamo tu v originalu. Oba boga lovca, loveči in čuvajoči, nastopata kot živali: lev — antilopa. Človek mora ugoditi obema, če hoče loviti, a kot močnejšega se mu kaže dobri lovec, ki ne ubija, ampak celo samega sebe dá človeku v hrano. Njegov zakon je v bistvu: čuvaj kri, ne jej krvi! »Na tla jo izlij kakor vodo,« čitamo v Mojzesovem zakonu, a tu: hrani kri v rogu. Če človek izpolni to zapoved, je opravičen pred dobrim bogom lovcem, a tudi ubijajoči bog mu ničesar ne more. Bogu, ki se kaže kot lev, pa žrtvuje človek nekaj svoje krvi. Ta bog-lev je vedno zlega pogleda, dočim pogleda bog-gazela »hudo« samo, če ne izpolnjuješ zakon: če ne hraniš krvi, ampak jo ješ; ali če ješ, česar ne smeš; ali ubijaš, ker ne smeš ubijati.

Vera v stalni zli pogled, ki izhaja od zlega bitja, je pri nas že davno izumrla, ko so pač izumrle roparske živali. Ostala pa je v zadnjih sledovih lovske kulture: v bajkah (a tudi tukaj izumira) vera v zli pogled dobre živali.

Tudi antilopa škodi lovcu s svojim pogledom, če se ne drži zakona boga-antilope. Zato se Mahalbi bolj boji pogleda zadete živali, če nima čiste vesti, kakor leva. Če namreč ni izpolnil, kar mora: ni zadel v vratno žilo, da nastopi takojšnja smrt brez dolge agonije ali krvi prejšnje ubite živali ni shranil (pokopal), ga zadeta žival kakor božja poslanka, da, inkarnacija boga samega — pogleda s svojim *zlim pogledom* in kazni, nesreča ali smrt mu je za petami. Isto velja, če lovec ubije prepovedano žival ali ob nedovoljenem času. S tem si je lovec zaigral pomoč dobrega božanstva in je tudi nasproti levu brez moči. Najhujši je torej pogled pasoce se živali, kakor v našem primeru: zasledovanega Zlatoroga in bele koze.

Da je najhujši pogled dobrega božanstva, sledi prejasno tudi iz dejstva, da se antilopa ne boji levovega pogleda, pač pa lev antilopinega in zato skriva svoje spolovilo med noge, pred njenim pogledom, da bi mu ne škodila, kakor skriva lovec svoje v usnjat mošnjček (Frobenius, str. 75).

Zakaj pade kaznujoči zli pogled umirajoče gazele baš na spolovilo, je umevno: ker se nisi držal zakona in te ne briga življenje in razplod moje vrste, tudi ti ne imej potomstva in umri!

Starejši od motiva srečanja živali (sv. Hubert), kjer gre žival lovcu nasproti (Trentarski lovec), je gotovo motiv, da se zasledovana žival obrne in ga pogleda. Frobenius prinaša sedem takih risb (str. 142 i. n.). To smatram za prav tako močen dokument, da se je lovec (in lev) bal zlega pogleda pasoce se živali, kakor je profilni lev z glavo naravnost dokaz vere v zli pogled roparice.

Deschmannovo poročilo popravimo torej lahko v našem smislu takole:

»Zlatorog je pogledal lovca, da se je temu zavrtelo v glavi in je padel v prepad.«

